

Muszáj olvasni, papa?

„*Navigare necesse est, vivere non est necesse.*”

Pompeius

Muszáj olvasni, papa? – kérdezi Zsolti unokám, nem mintha nem tudná magától is a választ (erre a kérdésre amúgy is egyetlen lehetséges válasz adódik), csak ilyesféle kérdésekkel szokott provokálni, amikor éppen kedve szottyán beszélgetni, és nem az történik, mint általában, hogy én firtatom a felnőttek megszokott, tapintatlanul otromba módján otthoni és iskolai dolgait.

Zsoltiról meg nem mondom, hányadik osztályba jár; nem szeretnék hazugságba keveredni, ugyanis megesett már, hogy megjegyeztem magamnak még az osztályuk betűjelét is (teszem azt: 4. b.), de amikor legközelebb beszélgettünk, már semmi nem stimmelt, pedig olyan ritkán azért nem találkozunk. Mostanában lett (lesz?) felső tagozatos, legfeljebb hatodikos-hetedikes lehet, de erre azért ne vegyenek mérget.

Ezek után izgatottan azt kezdi fejtegeti – meg sem várva válaszomat előbb feltett kérdésére –, hogy nem egészen úgy állnak ám a dolgok az írás-olvasás terén, ahogy azt több alkalommal hallhatta taglalni nézeteiben megátalkodott, szemléletében talán már-már kissé megcsontosodott, öreg könyvtáros nagyapjától. Nem feltétlenül azon válnak el vagy fordulnak meg a dolgok, kiből milyen kreatív és értékes ember lesz, kiből (miből) lesz a cserebogár, hogy milyen teljesítményt nyújtott az iskolában, hány szekérdereknyi könyvet olvasott el fiatalkorában, meg további ehhez hasonló dolgokon. Ismerünk ugyanis olyan híres, sőt, világhírű embereket – mondja –, akik méltán és megérdemelten örvendenek közmegebecsülésnek elért eredményeikért, ám valamiben igen gyatrán teljesítettek (ebben hasonlítanak leginkább egymásra): az írás-olvasásban. Hans Christian Andersen, a híres dán meseíró, François-Auguste-René Rodin, a nagyszerű francia szobrász, akinek a más munkáit nem is, *A gondolkodó*-ját, esetleg *A calais-i polgárok*-ját biztosan mindenki ismeri; vagy ott van példának okáért Thomas Alva Edison, akinek több mint ezer szabadalom kapcsolódik a nevéhez; ő találta fel a villanykörtét és a fonográfot; szóval e hírneves emberek mindegyikének tanulási nehézségei voltak az iskolában. Soroljuk még néhányukat? Winston Churchill, a kiemelkedő angol politikus, miniszterelnök és író, aki 1953-ban az irodalmi Nobel-díjat is megkapta; William Cushing, a világhírű kutatóorvos, agysebész és író; vagy a XX. század talán legnagyobb tudósa Albert Einstein, mind-mind írási-olvasási gondokkal küzdöttek. Michael Faraday, angol fizikus és kémikus, az elektrotechnika nagy alakja, természetfilozófus beszédzavarokkal és helyesírási nehézségekkel küzdött, problémái adódtak a matematikával és megbízhatatlan volt a memóriája. De William Butler Yeats ír költő, drámaíró és elbeszélő, az 1923-as év irodalmi Nobel-díjasa is egyértelműen diszlexiás volt. Még felnőtt korában is állandóan bocsánatot kellett kérnie csapnivaló írásképe miatt, és a helyesírása is igen megbízhatatlannak mutat-

kozott. Sőt, Pablo Picassót egyszerűen értelmi fogyatékosnak tartották, pedig nála is a tanulási zavarok okozták az iskolai kudarccokat. Ám napjaink hírességei közül is válogathatunk: Paul Elvström, dán vitorlásversenyző, aki nyolc különböző hajóosztályban összesen 15 világbajnoki címet nyert, és 1996-ban megválasztották a század dán sportolójának, valamint Tom Cruise, a közismert amerikai színész, bizony, ők is küszködtek az iskolában, írási-olvasási gondokkal küzdöttek, azaz diszlexiások voltak.

Olykor önkéntelenül elcsodálkozom, milyen összeszedetten, már-már felnőtt módjára érvel és fejt ki mondandóját némelyik gyerek (más némelyik meg pocskul, tudom), anélkül, hogy koraérettnek, netán tudálékosnak mutatkozna. No jó, nyilván nem pontosan e szavakkal mondta el Zsolti unokám sem az előbb elősoroltakat; bevallom, némileg fölstilizáltam a szájába adott mondandót, de emlékszem, mert folyton emlékeztet egykori önmagamra: én ilyen koromban félenyit sem tudtam a világról. Vehetjük úgy, amolyan későn érő típus vagyok; és most megint egyszer nem érttem kristálytiszván, mit akar ebből, az előbb elmondottakból kihozni, egyáltalán hová akar kilyukadni, mit is szeretne bebizonyítani. Mindene a könyv, az olvasás, ilyen tekintetben nem esett messze alma a fájától, úgyhogy azt gyanítom, ahogy már említettem, most is afféle provokáció áldozata vagyok, ezzel ösztökél, hogy mielőbb felkapjak kedvenc vesszőparipámra, és dühödten, minden ellenérvet feledve és félresöpörve, engesztelhetetlenül és tántoríthatatlanul könyvekről és megint csak könyvekről, no meg az olvasás mágiájáról és gyönyörűségeiről kezdjek beszélni.

Arra mindenesetre felhívom a figyelmét, hogy amennyiben az interneten szörfölve szedte össze ezeket a kétségtelenül érdekes és elgondolkodtató információkat a felsorolt híres emberekről, hát csak óvatosan kezelje az ilyen mindenféle ellenőrizetlen forrásból származó bejegyzéseket, azok valóságtartalmát, mert számos esetben félrevezető, sőt, némely vonatkozásban szándékoltan és rosszhiszeműen megtévesztők. Én például azt olvastam Andersenről (és nem is a világhálón!), hogy nyomorúságos körülmények közé született; apja cipészként dolgozott éjt nappallá téve, hogy eltartsa népes családját, s annak (mármint apjának) korán bekövetkezett halála miatt volt kénytelen abbahagyni az iskolát. Otthon az összes fellelhető és beszerezhető színdarabot elolvasta, köztük Ludvig Holberg és William Shakespeare műveit. Shakespeare összes színművét kívülről megtanulta, és fabábuival a maga készítette játék-színházban végigjátszotta a teljes repertoárt. Az ő esetében tehát legalábbis kétségeim vannak afelől, hogy túl sok problémája adódott volna az írással-olvasással. Mint ahogy Churchill és Yeats vonatkozásában is felmerül a kérdés: vajon tényleg akkora problémáik–nehézségeik lettek volna az iskolában, amikor egy későbbi életszakaszukban mindketten érdemesnek találtattak az irodalmi Nobel-díjra?

Szóval én amondó vagyok, ne vegyünk mindent azonnal készpénznek, ne adjunk hitelt rögtön és fenntartások nélkül minden információnak, amit hallunk, látunk és leírva olvasunk: éljünk csak bátran azzal a jó öreg gyanúperrel, és a tágabb értelemben vett *forráskritikával*. (Erre a *forráskritikára* majd egy másik alkalommal még visszatérünk.)

Hanem, kíváncsi lennék mármost, miféle *jókat* olvasol mostanában?

Rögtön kész volt a válasszal, s megvallom, kicsit meglepődtem: valahogy nem ilyen feleletre számítottam. A *Harry Potter* utolsó, hetedik részét olvassa éppen

(*Harry Potter és a halál ereklyéi*); azzal nemsokára végez, és aztán ráveti magát a *Narniákra*, már régóta feni a fogát rájuk, azután pedig az *Alkonyat-sorozat*ra (bár, ez utóbbit nem biztos, hogy elolvassa, mert inkább a lányok vannak oda érte). Obligón kívül jegyzem csak meg, hogy magam is elolvastam a *Harry Potter* első részét (*Harry Potter és a bölcsek köve*) már csak kíváncsiságból is, hogy miért e nagy felhajtás körülötte, mi benne a pláne. Hát, mit mondjak, nem lettem okosabb.

Ám, mi tőrés-tagadás – folytatta tovább –, nem lenne ellenére, ha én is ajánlanék azokból a régi, patinás könyvekből, amiket még hajdanában-danában olvastam, amikor én voltam gyerek, mert az eddigiek is, amiket voltam bátor figyelmébe ajánlani, mind elnyerték a tetszését.

Nagyon is helyénvaló, ha valóban így gondolod – nyugtáztam magamban –, és már sejtettem, hogy hosszasabb, komoly beszélgetésnek nézünk elébe...

Hát rendben van – dörmögtem elégedetten –, felidézhetem néhány kedves olvasmányélményemet, olyan műveket persze, amelyeket jó szívvel tudnék ajánlani neked, esetleg a te korosztályodnak. Melyiket is vegyük elsőként szemügyre? Legyen talán *Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha*.

A történet azzal veszi kezdetét, hogy La Mancha tartomány egyik falujában élő Alonso Quijano (a későbbi Don Quijote) megháborodik a lovagregények szertelen, mértéket nem ismerő olvasásától. Elhatározza, hogy véghezviszi mindazt, amit olvasmányjaiban a kóbor lovagok tettek. Útnak indul, kalandokat keres, megtorol minden sérelmet: szegényeket, árvákat, hajadonokat védelmez. Ám útja során belerohan minden elképzelhető veszedelembe. Szerez magának páncélt, sisakot, dárdat, „paripát” (egy leharcolt gebét), s egy szomszédos faluból való leányt választ szíve hölgyéül, akit Dulcinea del Tobosónak keresztel el. Szerepet játszik – halálosan komolyan – a lovagregényekben olvasottak szerint, és sohasem esik ki szerepéből, még akkor sem, amikor egyedül, egy szál magában van.

Útnak indulván, a fogadót várkastélynak látja, a fogadóst (aki tolvaj) várúrnak; rosszlányokkal találkozik, akiket előkelő hölgyeknek vél, és olyan emelkedett nyelvezettel szól hozzájuk, amelyet azok nem értenek. Éjszakai őrségállással teljesít lovagi szolgálatot: mintha bástyafokon állna, úgy virraszt az állatok itatására szolgáló vályú előtt. Első lovagi tettei igencsak balul ütnek ki: elagyabugyálva, minden porcikájában nyilálló fájdalommal vánszorog haza a falujába, ahol a pap, a borbély és az unokahúga éppen tűzre dobálja féltett és szeretett lovagregényeit.

De hát nem Don Quijote de la Mancha lenne a neve, ha nem indulna el második útjára is, amely útja még gyászosabb véget ér, bővelkedve számtalan kalandban, csúfosan végződő lovagi tettben és elpáholtatásban. Ám erre a második útjára hősünk már nem egyedül indul. A szomszéd parasztban ugyanis fegyverhordozóra talál. Sancho Panza ő, akinek hű szolgálataiért természeti kincsekben gazdag szigetet és kormányzóságot ígér. Kettősük az életre kelt ellentét: az ideák és a földhözragadtság, az állítás és a tagadás, a bizalom és a kételkedés, a csontos soványosság és a potrohos kövérség. Az egyik lovagi paripává kinevezett gebén, a másik egy szürke szamáron mondja a magáét. Az egyik bölcs, de bolondnak látszik, mert kopját tör a lőfegyverek korában, a másik meg paraszt fajankó, aki paraszt bölcsész lesz idővel.

Számtalan mulatságos kalandjukat most nem veszem sorra, azokat magadnak kell majd a regény olvasásakor velük együtt átizgulnod és átélned.

Mit gondolsz? Nézd csak, mutatom: két kötet. És elég vaskosak. Menni fog?

Válasz helyett nagy elszántságot tükröző arckifejezéssel bólogatott, miközben szemét le nem vette volna a kissé már kopottas borítójú kötetekről.

Folytatásként most egy olyan könyvről beszélek – fűztem tovább beszélgetésünk fonalát következő (könyv)tárgyunkra –, amit ha nem is olvastál még, hallani bizonyára hallottál már róla. Daniel Defoe *Robinson Crusoe*-jára gondolok. Na, ugye, hogy ismerősen cseng! Csakhogy ennek a regénynek nem ilyen rövid címe van ám! Hallgasd csak meg, most felolvasom, hogyan szerepel az első megjelenés fedőlapján: „*Robinson Crusoe yorki tengerész élete és különös, meglepő kalandjai, aki teljesen egyedül töltött el huszonnyolc évet egy lakatlan szigeten, a nagy Oroonoque folyó torkolatának közelében, Amerika partjainál, miután partra vetődött egy hajótörést követően, amelynek során rajta kívül mindenki elpusztult. Beszámoló arról is, hogy végül a kalózok milyen különös módon szabadították ki.*”

Egy fiatalember tehát hajótörést szenved. Ez, ugye, elég nagy csapás, ám szerencse a szerencsétlenségben, hogy a hajóroncsból partra tudja menekíteni az életben maradáshoz nélkülözhetetlen eszközöket. Valóságos erődítményt és virágzó gazdaságot épít fel a szigeten, sikerrel védekezik a vademberek támadásai ellen, és hűséges társra lel egy bennszülöttben. Egy arra vetődő hajót (amelyet lázadó matrózok kerítettek kézre) visszaszerez a zendülőktől, s a sziget kormányzójaként letelepíti őket az immár sajátjának érzett földön, ő maga pedig Péntekkel együtt gazdag emberként visszatér Angliába. Defoe hatvanesztendősen, nagy élettapasztalat birtokában írta meg regényét, mindenben a hitelességre törekedve. Pontos, tárgyilagos, minden részletre kiterjedő leírásai, az elbeszélésbe illesztett naplórészletek teljesen hihetővé teszik az olvasó számára, hogy valóságos kalandokat él át Robinson személynében. Gondoljuk csak el, itt egy világi sikerekre, gazdagságra vágyó fiatalembernek kell újragondolnia megváltozott életét, hiszen a szigeten már nem érvényesek az addig megszokott emberi viszonyok: itt már nem a gazdaság, a kereskedelem és a pénz körül forog a világ. Olyan problémákkal szembesül, amelyeket a társadalmi munkamegosztás kialakult normái szerint más és más szakembereknek, mesterelemeknek kellene megoldaniuk. Robinsonnak minden hasznos mesterséghez értenie kell, ha életben akar maradni, és saját kárán kell megtanulnia valamennyi fontos mesterség alapjait. A regény olvasása közben ráébredhetünk (nyilván neked is lesznek erre antennáid) a kemény és céltudatos munka fontosságára a mindennapi életben.

A történet annyira népszerű volt a maga idejében és a későbbiekben egyaránt, hogy gyorsan megszülettek az utánezatai is, sőt, létrejött egy új műfaj, a *robinzonád*. Defoe-t nemcsak az angol regény, de a világirodalom egyik legnagyobb alkotójaként kell számon tartanunk. Ebben a könyvben nincsenek persze jó- és rosszindulatú csodás lények, ártó és segítő teremtmények, varázsigék és varázslótanoncok, s nem dementorokkal, se nem a Sith-ek sötét nagyurával, Darth Vaderrel, hanem a természet erőivel kell megküzdeni. Ám a Robinson olvasása közben minden kalandot kedvelő kiskamaszban felébred a vágyakozás, hogy egyszer maga is próbára tegye bátorságát, kitartását, hogy egyszer ő is valódi veszélyek között lehessen elszánt és tette kész. Kicsit elábrándozik talán azon is, vajon milyen is lenne néhány hétre kivonulni a társadalomból, a napi megszokott környezetből és rutinból, hanyagolni kicsit az iskolát, és magányosan, csak a saját maga erejére és találékony-

ságára hagyatkozva tölteni el ezt a felbecsülhetetlenül értékesnek elgondolt időt egy lakatlan szigeten.

Én magam úgy vagyok vele, hogy olykor nemcsak egy-egy könyv olvasásának emlékéen, elolvasása körülményein, az akkori önmagam gondolataim szeretek elrvedezni, de kedvemre való hosszas könyvlistákat is olvasgatni (szerzők, címek), még ha azon a listán nem kevés számban található olyan művek is, amelyeket sohasem olvastam.

Anélkül, hogy megterhelni kívánnalak, ízelítőül, hogy megtapasztalhasd az *érezést*, rögtönöznék itt egy alkalmi listát:

1. Gottfried August Bürger:	Münchhausen báró kalandjai
2. James Fenimore Cooper:	Vadölő Az utolsó mohikán Nyomkereső Bőrharisnya A préri
3. Karl May:	Winnetou
4. Harriet Beecher Stowe:	Tamás bátya kunyhója
5. Charles Dickens:	Copperfield Dávid Twist Olivér
6. Jókai Mór:	A kőszívű ember fiai
7. Carlo Collodi:	Pinokkió kalandjai
8. Jules Verne:	Kétévi vakáció Utazás a Holdba A rejtelmes sziget A tizenöt éves kapitány
9. Lewis Carroll:	Alice Csodaországban Alice Tükörországban
10. Mark Twain:	Tom Sawyer kalandjai Huckleberry Finn kalandjai Koldus és királyfi

Bevallom, ez a lista is tartalmaz olyan érdeemes műveket, amelyeket bizony nem sikerült (ez idáig még) elolvasnom. Ettől függetlenül úgy gondolom, egyik-másikat nem ártana közelebbről is szemrevételeznünk.

Münchhausen báró kalandjaiban talán legemlékezetesebb és legmegkapóbb a stílus keresetlensége, a sziporkázó humor, a határtalan ötletgazdagság és fantázia, amely a történetek minden epizódjában szabadon működik. Aki akár csak egyszer is elolvasta a *Münchhausen báró kalandjait*, biztosan megtartja emlékezetében ifjú- és felnőttkorán át késő öregségéig a legjellemzőbb eseteket, a kedvenc részeket. Mint én például azt a részletet, amelyikben a postakocsis kürtjébe a rendkívüli hidegnek köszönhetően belefagynak a hangok, mígnem a fogadóban a tűzhely fölött szögre akasztva aztán magától megszólal. Amint fölolvadnak benne ezek a fránya hangok, hosszú ideig szórakoztatja a vacsorázó és fáradalmait éppen ott kipihenő alkalmi társaságot. És hogy nagyobb legyen beszámolója hitele, a báró „pontosan”

közli, a derék hangszeren ez alkalommal milyen dalok és indulók harsantak, csendültek fel.

Szóval ugyancsak szórakoztató olvasmány – mint már említettem –, de jómagam, kiskamaszként talán mégis jobban vonzódtam az indiános könyvekhez. Nyilván azért, mert nagyon jól illeszkednek (vagyis illeszkedtek akkor, „az én időmben”) a tizenéves fiúk érdeklődési körébe. Olyan esetre viszont nemigen emlékszem, hogy valamelyik lány osztálytársam áradozott volna Cooper vagy Karl May bármelyik regényéről. (De! Egy esetre mégis emlékszem: Dienes Ági, Kardos Vica és Szóts Era sutyorogtak az emeleti lépcsőfordulónál egyik hosszú szünetben, hogy olvassák a könyvet, és mindhárman szerelmesek Winnetouba.)

Köztudott, hogy a filmkészítés vissza-visszatérő témája a western, az európai telepések küzdelme az Újvilágban a természettel, az indiánokkal, az aranyásók földjéből kinőtt gengsztervilággal. Ennek gyökerei leginkább két írónál találhatóak meg: az amerikai Coopernél és a tőle egy fél évszázaddal később alkotó, német származású Karl Maynál. Míg a XVIII. század regényirodalmának egyik fő témája a világ felfedezése volt, a XIX. században az Újvilág meghódítása került az írók (és nem utolsósorban a fiatal olvasók) figyelmének középpontjába. E két szerző regényfolyama ennek jellegzetes példája: az eredetében is amerikai *Bőrharisnyatörténetek* és a német *Winnetou*. Az előnyösebb helyzet Cooperé volt, aki valóságos tájélményei, folklórismeretei alapján írhatta meg a fehér, keresztény, de indiánok között nevelkedő Vadölő és az indián Csingacsguk barátságát, háttérben az angol–francia gyarmatosítók háborújával, a fehér ember és a rézbőrűek, a különböző indián törzsek egymás elleni harcának történetével.

Cooper meseszövése jellegzetesen romantikus. Hőseinek sorsa váratlan fordulatokban és érzelmekben gazdag, bár egy idő után ez a váratlanság kiszámíthatóvá válik: mind a fehérek, mind az indiánok között egyformán találhatóak jók és rosszak, árulók és versus, a zászlóhoz hű katonák.

A regények keletkezésük sorrendjében: *Bőrharisnya* (1823), *Az utolsó mohikán* (1827), *A préri* (1827), *Nyomkereső* (1840), *Vadölő* (1841). Kétségtelen, hogy ezek közül a legjobb, legélvezetesebb olvasmány az utolsó regény, a *Vadölő*. Ekkor az író már mindent tudott két legfontosabb hőséről: Csingacsgukról és Vadölőről. Ez a történet a legkerekebb, legzártabb, legjobban megírt.

Ám akadnak olyan olvasók, akik Cooper ellenében a német Karl Mayra és az ő *Winnetoujára* esküsznek. Kétségkívül meseszövéseiben, a történet pergésében-pörgésében erőteljesebb vetélytársánál. Ha úgy tetszik: professzionálisabb író. Meglehet, a felületesen csillogó Karl May napjainkig elhalványította a nemesebb, kevésbé rutinos, mégis izesebb, igazabb Cooper regényeit.

Amikor beleolvasod magad ezekbe az indiános könyvekbe, megérted majd, miért is akartam én tizennégy éves koromban letenni a Kis Bivalypróbát. Ez a próba egyébként egyhetes, szabad ég alatti magányos vándorlásból áll. Legközelebb azt is elmesélem, hogy sikerült-e teljesítenem (félre: csúfosan nem sikerült!), letettem-e, megálltam-e ezt a próbát.

De most, amennyiben nem fáraszt és nem untat még a dolog, inkább egy Jókai-regényről szeretnék mesélni neked.

Jókai Mór *A kőszívű ember fiai* című regényét az 1848–49-es forradalom és szabadságharc huszadik évfordulójára írta. Lapjának, *A Honnak* 1869. január 1-jén megjelenő számában közölte a mű első részletét, amelyet 130 további folytatás követett, s még ugyanezen évben az Athenaeum hat kötetben, könyv alakban is megjelentette. Szimbólumértékű, hogy az író e regényét 48 fejezetre tagolta, s az sem a véletlen műve, hogy jelképpé válik a cselekmény folyamán az események szereplőinek némelyike, és e jelképiség ereje a mű megjelenése óta eltelt időben egyáltalán nem csökken, hanem egyre inkább nő.

„... mondjuk ki akár ma is a szabadságharc szót, nem Baradlay Richárd lovagol-e felénk?” – kérdezi a huszadik század egyik legszenvedélyesebb Jókai-bírálója: Németh László. *A kőszívű ember fiairól* szólva már régóta csaknem teljes egyetértésre jutott a Jókai-kritika a tekintetben, hogy ez a mű a „szabadságharc eposza”.

Általában hiányérzetem támad, amikor filmen is megnézhetem egy-egy kedvenc olvasmányélményemként számon tartott regényemet (regényemet: nem véletlen a birtokos szerkezet, tipikusan a szenvedélyes olvasók szóhasználata). Valami lényeges elem mintha mindig kimaradna a filmadaptációból; valahogyan nem tudja a film hiánytalanul megidézni az olvasmány adta ideális belső képet. Nos, *A kőszívű ember fiai* filmváltozata kapcsán nem alakult ki bennem ilyen hiányérzet. Bár nyilvánvalóan ebben az esetben sem lehet teljesen egyenértékű a képi és az olvasott világ, de kivételesen jó szívvel tudnám ajánlani, hogy a regény elolvasása után nézd meg filmen is (1965-ben készült el, Várkonyi Zoltán rendezésében), összehasonlítással a magadban őrizgetett olvasói élményt a film ábrázolta világgal.

És most, javaslom, vegyük csak közelebről szemügyre azt az ifjúsági író, akinek műveit a *Biblia* és Shakespeare után ma is a legtöbb nyelvre fordítják le minden évben, és akiről Tolsztoj, Turgenyev, Proust, Zola, az ifjabb Dumas szólt őszinte elismeréssel. Ez az író Jules Verne, vagy ahogy a magyar közönség emlegetni szokta, Verne Gyula. Ő az a vele született jóindulattal „megvert” lélek, akit minden mondatában elsősorban az emberiség iránti jó szándék vezérelt, és aki az emberiségről is azt feltételezte, hogy megérdemli ezt a jó szándékot.

Vernét olvasni izgalmat jelent, elszabadult, mégis okos fantáziát, csodákat megértő létezőmódot. Ismeretlen tartományokkal való ismerkedést, múlttal és jövővel, a Föld belsejével, egzotikus vidékekkel, holdbéli tájjal, Északi-sarkkal, tengeralattjárókkal a XIX. században (!). Elképesztő találmányokkal: telefonnal, filmmel, rakétával – amely találmányok mindegyike később kivétel nélkül megvalósul. Hihetetlen módon, még az apró részletek egyezéséig megjósolt holdutazás is. Vernét olvasni szép korszakot jelent az ember életében. Vernét olvasni ismerkedést jelent önmagunkkal. Nem a lélektani mélység, hanem az emberi megismerésvágy határtalansága okán. Ő még a romlatlan, árnyékok nélküli nagy lelkesedések korának írója. Életének végén is, még akkor is, amikor felismerhető már, hogy a megelőző korok nagy találmányait nemcsak jó célok érdekében lehet felhasználni. Verne együtt él korával, a nagy találmányok korszakával, amikor egy-egy katartikus pillanatban még minden lehetségesnek tűnik az ember számára. Nem fenyeget még ökológiai katasztrófa, világháborúk sincsenek, és nincsenek nukleáris bombák sem. Az emberiség tudatát nem nyomasztja az egyetemes pusztulás lehetőségének rémképe. Élni még háborítatlan örömet jelent és felszabadultságot. Az emberek ismerkednek a csodákkal, miközben máris új, soha nem látott lehetetlenségeken törnek a fejüket.

De lássuk, hogyan állják meg helyüket, s egyáltalán, hogyan élhetik túl az addig számukra ismeretlen, zord természeti körülményeket azok a kényszerű Robinszonok, akik ráadásul még csak nem is felnőttek, hanem nyolc-tizennégy éves gyerekek, egy angol típusú nevelőintézet egészen más körülményekhez szokott fiataljai. Ezt a történetet írja meg Verne a ma is egyik legnépszerűbb kései regényében, a *Kétévi vakációban*. A mű újdonsága, hogy gyerekhősöket szerepeltet hajótöröttekként egy lakatlan szigeten, és bepillantást ad a zárt körülmények közötti élet lélektanába, amivel a XX. századi irodalom egyik kedvelt témáját ragadja meg, változja fel, és lesz így őse egy jelentős irodalmi hagyománynak.

Szó mi szó, Vernét olvasni maga a kaland, most kell tehát olvasnod, kiskamaszként, most, amikor kinőttél már a mesékből, de az úgynevezett igazi klasszikusok vaskos regényeinek olvasása talán még korai lenne. Felnőttnek például egyáltalán nem javasolnám, hogy olvassa a regényeit. A felnőtt olvasó kialakult irodalmi ízlésével könnyen hoz elmarasztaló ítéletet művei esztétikai megformáltságának hiányosságai miatt. Ám az az irodalom, amit ő művelt, mégis nélkülözhetetlen saját magunk, egykori énünk újbóli felfedezéséhez.

Látod, ez itt az én, majdnem ötvenéves (!) megőrzött példányom a *Kétévi vakációból*: egy 1966-ban, a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó által kiadott, Bartócz Ilona fordította, Benett után Bokros Ferenc illusztrálta kötet, 351 oldal, ára 22 Ft. Kicsit kopottas, kicsit viseltes, de ez nem csak azért van, mert háromszor-négyszer is elolvastam, hanem amiatt is, hogy egyik-másik osztálytársamnak is kölcsönadtam. Akkoriban még nem számított végzetes hibának könyveket csereberélni egymás között, mert a végén mindegyik példány garantáltan visszakerült saját, eredeti gazdájához.

Most majd' azt mondtam: „Tessék, itt a könyv, akár még ma nekiláthatsz!” De ne együk ilyen forrón a kását, vegyük csak számba a további kínálatot, majd azután ráérünk a választással. Annál is inkább ráérünk, mert ezek a könyvek Mark Twain könyvei, amelyekről most kívánok majd szólni, megkérdőjelezhetetlenül kihagyhatatlanok a kamaszkori olvasmányok közül. Mark Twain regényeinek olvasása nélkül talán azt sem tudnánk, hogy létezik egy álmos, nagy, gyönyörű folyam, a Mississippi, amelynek akár csak neve hallatára is hevesebben dobban a szívünk, nyár lesz, és a gyermekkor ege süt újra ránk. A *Tom Sawyer kalandjai* olyan regény, amelynek életanyaga az író gyerekkorából való. És mivel Mark Twain már életében világhírességnek számított, azok közül valónak, akiknek betegségeit, anyagi gondjait, kiugró jövedelmeit, sikereit, utazásait, mondásait állandóan számon tartja az egész világ sajtója, így aztán érthető módon közügy lett a gyermekkorra is, leginkább a *Tom Sawyer kalandjai* révén. A regénybeli St. Petersburg (bár nem ezen a néven) megtalálható a térképen, St. Louistól északnyugatra, a Mississippi partján, Missouri államban. Nem állíthatjuk határozottan, hogy önéletrajzi regény a *Tom Sawyer kalandjai*, de azt sem, hogy nem az. Polly néni az író édesanyja él, Sidben az öccse (bár az író szerint az ő Henry öccse sokkal nemesebb, jobb fiú volt, mint a regénybeli Sid bármikor). De azért a történetek jó része, szinte szó szerint igaz, s így került át a valóságból a műbe.

A *Tom Sawyer kalandjai* persze nem attól jó regény, hogy egész sor részletét hitelesíti a valóság. A mű egyszerre novellisztikus rajza a gyerekvilágnak, bűnügyi történet, kalandos, romantikus kincshistória és szerelmi románc. Ez a könyv örök

érvényűen magába zárta a kamaszságot: a kaland édességét, a kamaszbarátságot, a nemi érés csodáját, a jövőről szőtt nagy ábrándot, az önkínzás gyönyörűségét, a babonák iránti olthatatlan vonzalmakat, a lázadást, a szabadságvágyat. Nem mellesleg megőrzött egy hamisítatlan amerikai kisvárost is a XIX. század derekáról.

A *Tom Sawyer* igazi folytatása a *Huckleberry Finn*, és nem a *Tom Sawyer a lég-hajón* (1889), sem pedig a *Tom Sawyer a detektív* (1896). Ugyanakkor szívből tudnám még ajánlani Mark Twain talán legnépszerűbb regényét (erről most, megbo-csáss, nem mesélek bővebben): a *Koldus és királyfit*.

Ámde immár úgy gondolom, elérkezett az ideje egy újabb könyvlistának. Egészen lassan olvasom fel, hogy minél több elemét megjegyezhesd, de megnyugtató-sul azt is hozzáfűzném, hogy lesz még találkozásod máskor is az itt sorolt szerzőkkel és művekkel:

11. Hevesi András:	Jelky András kalandjai
12. Edmondo De Amicis:	Szív
13. Mikszáth Kálmán:	A két koldusdiák
14. Frances Hodson Burnett:	A titkos kert
15. Robert Louis Stevenson:	A kincses sziget
16. Lyman Frank Baum:	Óz, a nagy varázsló
17. Gárdonyi Géza:	Egri csillagok
	A láthatatlan ember
18. Rudyard Kipling:	A dzsungel könyve
19. Felix Salten:	Bambi
20. Molnár Ferenc:	A Pál utcai fiúk

Be kell vallanom, miközben e második könyvlistát studióztam, az egyik alkotás szerzője és címe most is különösképpen megdobogtatta a szívemet. Nem tagadom, Gárdonyi Géza *Egri csillagokja* ez a mű. Talán még te is emlékszel (jó, tudom, a korod miatt nem emlékezhetsz), hogy „A Nagy Könyv” egy országos felmérés és programsorozat volt Magyarországon 2005-ben, amelynek célja az országosan legnépszerűbb regény megválasztása, valamint az olvasás népszerűsítése volt. Nos, a verseny végeztével – mert verseny is volt ez a javából –, az abszolút győztes regénynek, amely megkapta a „Magyarország legkedveltebb regénye 2005” címet, az *Egri csillagok* bizonyult. És ez nem történt véletlenül. Mert az az egy teljesen bizonyos, s ez az író múlhatatlan érdeme: senki sem tudott a magyar irodalomban hozzá fogható emléket állítani a törökkel küzdő, hazájukért vérző magyarok XVI. századi hősiességének, s ezzel felmutatni a század lényegét, „*leglelkét*” nekünk, kései utódoknak.

A magyar regényírók kedvelt témája a török kor, mondhatni, minden időkben nagy és visszatérő témája. Az *Egri csillagok* előtt magam is elolvastam ebben a tárgykörben Jókai Mór *Török világ Magyarországon* című, mesésen kalandos regényét és Mikszáth Kálmán *Beszélő köntösét*, amely műről ugyancsak felsőfokban nyilatkozhatok, mert tagadhatatlanul tündéri szépségű elbeszélés. De igazi kedvencem mégis, a mai napig Gárdonyi Géza *Egri csillagokja* maradt.

A regény nem egyszerűen Egervár ostromának és csodával határos sikeres megvédésének a története, hanem, ahogy erre az alcím is utal: Bornemissza Gergely

életének krónikája, amelyet Gárdonyi a gyermekkortól kezdve mesél el, és egy boldog, diadalmas tetőponton, a sikeres várvédő csata után zár le.

A mű öt részre tagolódik: az első rész (*Hol terem a magyar vitéz?*) 1533-ban játszódik a Dunántúlon; a második (*Oda Buda!*) Buda török kézre kerülését írja le 1541-ben; a harmadik (*A rab oroszlán*) egy sikeres menyasszonyszöktetést és egy kudarccal végződő rabszöktetést mesél el; csak a negyedik részben (*Eger veszedelme*), nagyjából a regény felénél érkezünk el Egerbe, 1552-ben, tizenkilenc évvel az első jelenet után, s csak ez és a lezáró ötödik rész (*Holdfogyatkozás*) szól közvetlenül Eger ostromáról. Közben Bornemissza Gergely gyerekből vitézzé serdül, feleséget szerez magának, még hozzá igen kalandosan, és vele együtt olyan veszélyes vállalkozásba fog (a konstantinápolyi utazás során), amely abban az időben is példa nélküli, és végül asszonyával családot alapít.

Ami Eger várának helyzetét, ostromra való felkészülését és magának az ostromnak a leírását illeti, Gárdonyi nemcsak aprólékosan összeszedte a megtalálható adatokat, rekonstruálta a vár egykori feltehető állapotát, hanem képzelete megfeszített munkájával a tényekből kiindulva, tudósi pontossággal újraélte az ostrom valószínűsíthető lefolyását. Ebben a teremtő munkájában hathatós segítségre és rendkívüli kalauzra talált egy másik íróban, Tinódi Lantos Sebestyénben, aki 1553-ban, nem sokkal az ostrom után a lehető legrészletesebben írja le Egerben a vár állapotát, s mondatja el szemtanúkkal a csata eseményeit. Mindezt Tinódi az *Eger vár viadaljáról való énekben* és az *Egri históriának summája* című munkáiban teszi, amelyeket Kassán írt, egy füstös kis szobában. A hömpölygő verses leírások annyi „anyagot” adnak, a valóságnak oly sok apróbb-nagyobb tényét örökítik meg, hogy Gárdonyinak csupán a fontosabbakat kellett kiemelnie, s képzeletével önálló regénycselekménnyé formálnia. Tinódi egész sereg valóban megtörtént kalandos eseménynek megadja legalább a vázát, de gyakran a részletes leírását is. Bornemissza tüzes kerekének, bombáinak, robbanó puskacsövekkel tele hordóinak készítményi módja éppúgy megtalálható nála, mint az egri nők hősiességének ábrázolása vagy az égő szurokkal, forró zsírral, lobogó vízzel, felhevített gerelyvégekkel való bástyavédelemé. Benne van a versekben a vitézek kicsapása a várból, az ostromlókon való többszöri rajtaütés, ennek során „nyelvfogás” (fogolyejtés kihallgatás céljából), a hírszerző Varsányi ki-be járása a várból. Benne van az ünnepélyes felesküvés, a bekiabálásra való válasz eltiltása, a beküldött levelek elégetése, a várfeladás puszta említésének halállal való büntetése. Tinódi megénekli Hegedüs István hadnagy esetét is, elégedetlenségét a zsold miatt, majd felakasztását a vár piacán, mert néhány társával titkon meg akart szökni.

De minden további beszéd szócséplés e tárgyban, mert mindez sokkal érdekesebben és lenyűgözöbben van megírva Gárdonyi Géza nagyszerű regényben, amit – mondanom sem kell –, vétek lenne nem elolvasni.

Amennyiben bírod cérnával, lenne itt még egy regény beszélgetésünk méltó lezárásaként, amelyről mindenképpen szót kellene ejtenünk. Annál is inkább, mert ennek is magyar a szerzője („*magyar a barátja, pártfogó komája, sok-nagy tudománya...*”), Molnár Ferenc; ő az az író, akinek neve fémjelzi a világirodalom egyik legkiválóbb ifjúsági regényét, *A Pál utcai fiúkat*. A mű először folytatásokban látott napvilágot 1906-ban, a *Tanulók Lapja* címmel megjelenő ifjúsági folyóiratban, Rupp Ernő szerkesztő úr hathatós segítségével, aki nem volt más, mint az író (az

egykori Neumann Ferenc gimnáziumi tanuló) tanára, a Lónyai utcai Református Gimnáziumból. Rá egy évre, 1907-ben már könyv alakban is kézbe vehették az olvasók, ekkor kezdődött el, és tulajdonképpen innen számítódik világraszóló diadalútja. Magyarországon az egyik legolvasottabb és legnépszerűbb regény, az iskolákban kötelező olvasmány (általános iskola ötödik osztályában). Külföldön a legismertebb magyar regény: sok országban (például Olaszországban, Lengyelországban és Japánban) kötelező vagy ajánlott iskolai olvasmány. A könyv máig ható nemzetközi népszerűsége arról tanúskodik, hogy olvasói szerint örök élethelyzetekről szól, bárhol, bármikor történhetett volna.

A regény főszereplői – Nemecek Ernő, Boka, Geréb, Áts Feri – olyan karakteres emberi viselkedési mintákat mutatnak, amelyeket a név pusztán említése felidéz – és a könyv olyan jól ismert, hogy ezeket a neveket gyakran használjuk is emberi jellemek tömör leírására. A szereplők nevén kívül fogalomként váltak a regényből például a „gittegyelt”, az „einstand” vagy a „grund” szavak is. Az 1889 márciusában Budapesten játszódó regény a Pál utcai fiúk és a „vörösinges” fiúk csapatának egymással szemben folyó hadakozását írja le, amelyben a Lónyai utcai gimnazisták megvédik játszóterüket, a kis Nemecek Ernő segítségével – aki életét áldozza a grundért –, egy másik csapatotól, ahogy említettem az előbb, a „vörösingesek”-től. A grund megvédelme után nem sokkal derül csak ki, hogy a játszóteret beépítik. Mi, kései utódok tudjuk, a grundot valóban beépítették; a Mária utca és a Pál utca sarkán még napjainkban is az akkor felhúzott háromemeletes bérház csúfoskodik. A hajdani Fűvészkert egy része ma is botanikus kert, de nagy részének helyén az Üllői úti klinikák állnak. Eredeti hangulatát Alt Rudolf metszete őrizte meg a XIX. század derekáról. Nincs már meg a Rákos utca az Üllői út mellett, de Nemecekék háza ott állhatott az Iparművészeti Múzeum közelében. És mennyi minden megtalálható még! A Múzeum-kert, az Üllői út, a Soroksári út, a Köztelek utca, a Pipa utca és a Kinizsi utca, ahol Bokáék földszintes háza állt. Megvan a hajdani Ludovika (napjainkban építik újjá) és a dohánygyár épülete. Áll még a régi gimnázium, és utcáját ma (ki hinné?) újra Lónyaynak hívják.

A regényt mintegy huszonöt nyelvre lefordították, és az 1910-es évek óta bejárta a földkerekséget. Nemecek és társai a '10-es évek végén keltek életre a filmvászonon Balogh Béla rendezésében. 1927-ben már New Yorkban van, Lengyelországban több mint húsz kiadását tartják számon, Olaszországban tucatnyi fordítását. Hollywoodban – Frank Borzage alkotásaként – 1934-ben készült újabb film *A Pál utcai fiúkból. No Greater Glory* címmel annak idején elnyerte a Velencei Nemzetközi Filmfesztivál díját. Amerikai–magyar közös koprodukcióban készült el 1968-ban az új változat amelyben Fábri Zoltán rendező maradéktalanul képre tudta váltani a regény értékeit. Legutóbb 2003-ban történt meg a regény filmre adaptálása Maurizio Zaccaro olasz rendező és nemzetközi színészgárdája ihletett munkájaként. A mű első dramatizált változatát 1936-ban Hevesi Sándor feldolgozásában mutatták be, 1950-en született meg a Gergely Sándor átdolgozott változat, majd 1954-ben Török Sándor állította újra színpadra, ám a sor folytatható szinte napjainkig. A mű számos színpadi feldolgozása ismert, több színház repertoárján állandóan szerepel, igen népszerű musical- és táncszínpadi adaptációja.

A regény cselekménye az író képzeletének szülötte, szereplőinek alakját azonban hajdani diáktársairól mintázta. Tudható, hogy Nemeceknek Feiks Jenő a prototípusa, aki szomszéd gyerek volt a József körúton, lakótárs a párizsi diáktanyán

és útitársainak egyike New Yorkban, az emigrációban. Másik szereplőjének, Pásztor Árpádnak még a nevét sem változtatta meg a regényben. Feiks Jenő később festőművész–grafikus pályára lépett, gyermekkönyveket is illusztrált. Pásztor Árpád pedig gyermekkönyveket írt (*Muzi, Szultán Jancsi*).

Regényalakjainak megformálása olyannyira életszerű, hogy évekkkel, sőt évtizedekkel a könyv megjelenése után is felbukkant egy-egy ál-Nemecsek. Az egyik szelvényes a gittegylet pecsétjével (a könyvből tudható: a pecséten szerepel az 1889-es évszám) próbálta „hitelesíteni” személyazonosságát, s *Ami a Pál utcai fiúkból kimaradt* címmel könyvet akart megjelentetni. A hír bejárta a világsajtót, az újságok szenzációként kürtölték közhírré, hogy Nemecsek Ernő él. Egy olasz kiadó a könyv megjelentetésére is vállalkozott.

A regény tehát a Józsefváros egy kis szegletében játszódik, ahol az író gyerekkorában maga is élt. A helyszínt, az óriási bérházak közé zárt üres telket a gyermeki fantázia csodálatos világgá varázsolta. A főhős alakja pedig jelkép lett: Nemecsek Ernő hőssé nővő törekény kis figurája mind a mai napig az áldozatvállalás, a bátorság, a bajtársiasság mintaképe.

De az a gyanúm, kis unokám, hogy a mai kamasz szemében Nemecsek inkább csak afféle lúzer. Ha valakit becsül is a regény szereplői közül, az akkor már inkább Áts Feri. Benne megtalálhatók a mai kor favorizált értékei: tette kész, gyakorlatias, rámenős, erős – feltételezhető, hogy majdani felnőtt életében ezért is lesz majd valószínűleg gazdag és sikeres.

Amennyiben nincs ellenedre, egy következő alkalommal akár folytathatnánk is ezt a beszélgetést. Mindössze annyi változtatást javasolnék, hogy akkor majd te mesélnél inkább olvasmányélményeidről. Megnyugtathatnál, hogy nem minden tinédzser érzi meg nem értettnek magát, és menekül emiatt fantasykbe, vámpiros olvasmányokba, csodavilágokba. Kicsit pesszimistán szemlélem ugyanis a Harry Potteren szocializálódott–érlelődött nemzedék olvasmányait, olvasási szokásait. Maga az irodalom, ahogy az író személye is, egészen máshogy értelmezendő napjainkban, mint akár csak negyedszázada. Különösen a tengerentúlon erősödtek fel ízlésem ellen való tendenciák. Nincs olyan foglalkozási ág, az életnek bármely elképzelhető szegmense, ahonnan ne léphetne elő hirtelen egy úgynevezett író. Sportolók, médiasztárok, celebek, tévés vetélkedők tizenöt perces hírességei, nyuszilányok írják (?) sikerkönyvvé fényes-nyomorúságos életük regényét. Tőlünk nyugatra rajongótáborok éjszakáznak könyvruházak előtt (akárha bevásárlóközpontok bejáratánál tennék nagyarányú leértékelésekkor) hálósákokban, egy-egy dollárszázazrekkal promotált sikerszerző könyvének megjelenése előtt, s üdvözlik visítva, csápolva – akár egy rock-sztárt – kedvencüket a dedikálásokon. Még nem igazán nyert tért, de nálunk is hódítanak már az efféle tendenciák. Lassan, ahogy szinte mindent, a könyvszaktám is a piac, a pénz dominálja. A valódi irodalom egyre inkább a kevesek olvasmánya marad. Tudom, hogy költői a kérdés, mégis felteszem: kell ez nekünk? Jól van ez így?

Szóval, kis barátom, az az érzésem, sok megbeszélőnivalónk lesz még nekünk kettőnknek itt a világmegváltás szakmában, a közeljövőben.

Koncz Károly